

«Η κοινωνική αλληλεγγύη είναι ο πρώτος ανθρώπινος νόμος. Η ελευθερία ο δεύτερος»

Η διαχρονική αξία των ιδεών του Μιχαήλ Μπακούνιν

Αν και ο όρος Αναρχισμός ως όρος συνδέετε ξεκάθαρα ως σύνολο πολιτικών ιδεών μονάχα όταν ο Προυντόν το διακήρυξε (Είμαι Αναρχικός!) περίτρανα στο πολύ σημαντικό έργο του «τι είναι ιδιοκτησία», αναμφίβολα ένα από τους πιο σημαντικότερους εκφραστές του κλασικού Αναρχισμού της νεωτερικότητας είναι ο Μιχαήλ Μπακούνιν. Συμπληρώνονται φέτος 200 χρόνια από την γέννηση του και στο κείμενο αυτό θα προσπαθήσω να συνοψίσω τις επαναστατικές ιδέες του Μπακούνιν και την διαχρονικότητα τους στο σήμερα.

Ο Μπακούνιν εισήλθε στον Αναρχισμό μετά την γνωριμία του με τον Προυντόν ο οποίος του αναπτύσσει τις ιδέες του ομοσπονδιακού φεντεραλιστικού ελευθεριακού σοσιαλισμού. Αλλά είναι ο Μπακούνιν αυτός που θα θέσει τις βάσεις για τον Ιστορικό Μείζονα Αναρχισμό ως κοινωνικό κίνημα που σήμερα προσδιορίζεται ως Κοινωνικός Αναρχισμός. Ο πεποίθηση του για τον επαναστατικό & ταξικό αγώνα των εργαζομένων αποτέλεσε το αντίπαλο δέος στον «επιστημονικό» σοσιαλισμό (ή καλύτερα ηγεμονισμό) του Μάρξ και των οπαδών του στην πρώτη διεθνή. Η αντίθεση στον κρατικό «σοσιαλισμό» και η πρόβλεψη για την δυστοπία που αυτός θα κατέληγε έθεσαν τις βάσεις για την ανάπτυξη του κολεκτιβιστικού Αναρχισμού και την μετεξέλιξη του στον Κομμουνιστικό Αναρχισμό (Αναρχοκομμουνισμό) καθώς και του Αναρχοσυνδικαλισμού. Η κριτική του δε στο κράτος, τον καπιταλισμό και την θρησκεία παραμένουν επίκαιρες μέχρι σήμερα.

Οι ιδέες του Μπακούνιν σύμφωνα με το ιστορικό πλαίσιο της εποχής του, έχουν ως αφετηρία τον υλισμό. Από εκεί ορμώμενος δημιουργεί μια αρκετά συγκροτημένη προσέγγιση υπερασπιζόμενος την ατομική ελευθερία και την σημασία για μια ελεύθερη κοινωνία και την δυνατότητα συνεργασίας που αυτή έχει μεταξύ ίσων ανθρώπων. Στο πλαίσιο αυτό ο Μπακούνιν απορρίπτει τον ατομικισμό καθώς και τον φιλελευθερισμό θεωρώντας ότι η πραγματική ελευθερία ήταν δυνατή μόνο όταν υπάρχουν ταυτόχρονα η οικονομική και κοινωνική ισότητα. Για τον Μπακούνιν «ο απομονωμένος άνθρωπος δεν έχει ιδέα της ελευθερίας του, διότι η ελευθερία είναι προϊόν της αλληλεπίδρασης που είναι μορφή ένωσης και όχι αποκλεισμού». Υπερασπίζεται δε την δυνατότητα του ανθρώπου να πράξει συνειδητά καθώς, «η ελευθερία, η ηθική και η ανθρώπινη αξιοπρέπεια, συνιστώνται ακριβώς από αυτό: ότι κάνει το καλό όχι γιατί αναγκάζεται να το κάνει, αλλά επειδή ελεύθερα το σκέφτεται, το θέλει και το αγαπά».

Ο Μπακούνιν απορρίπτει την εξουσία. Γι' αυτόν « η εξουσία ως αρχή αποτελεί μια θεολογική μεταφυσική και πολιτική ιδέα» για την καθυπόταξη του ανθρώπου. Στον αντίποδα της εξουσίας αντιπαραβάλλει αυτό που μετέπειτα θα γίνει γνωστό με τον όρο αυτοδιεύθυνση και αυτοργάνωση. Εφόσον η ελευθερία είναι αποτέλεσμα σύνδεσης και όχι απομόνωσης, ο τρόπος οργάνωσης υποδεικνύει αν είναι εξουσιαστικός ή ελευθεριακός. Με τον όρο «Εξουσιαστική Αρχή» ο Μπακούνιν στην ουσία εννοεί την ιεραρχία καταδεικνύοντας ότι οι Αναρχικοί αναγνωρίζουν ως μόνη φυσική εξουσία αυτή που είναι το συλλογικό αποτέλεσμα μια κοινωνίας που έχει εδραιωθεί στην ισότητα και την αλληλεγγύη καθώς και στον αμοιβαίο σεβασμό όλων όσων την απαρτίζουν. Η ευημερία του Κράτους είναι αθλιότητα του πραγματικού Έθνους, του λαού. Το μεγαλείο και η ισχύς του Κράτους είναι σκλαβιά του Λαού. Ο Λαός είναι φυσικός και νόμιμος εχθρός του Κράτους. Ακόμα και αν ο Λαός υποκύπτει –πολύ συχνά αλίμονο- στις αρχές, κάθε αρχή του είναι μισητή.

Από αυτή την αγάπη για την ελευθερία και την εχθρότητα προς την εξουσία, είναι που ο Μπακούνιν απορρίπτει το κράτος, τον καπιταλισμό και την θρησκεία ως αδιαίρετη τριάδα υποδούλωσης του ανθρώπου. Απέναντι σε αυτό το μυθολογικό – μεταφυσικό κατασκεύασμα, ο Μπακούνιν διακηρύσσει το περίφημο «Ακόμα και αν ο θεός υπήρχε θα έπρεπε να τον ανατρέψουμε». Η εναντίωση απέναντι στην οργανωμένη θρησκεία υπογραμμίζει την ευρύτερη επίκριση του Αναρχισμού στην Εξουσία γενικότερα. Η ιδέα του θεού αντιπροσωπεύει την έννοια ενός «υπέρτατου όντος», ενός «άρχων νο» το οποίο απαιτεί απόλυτη και αναμφισβήτητη εξουσία. Αναρχικοί της τότε εποχής όπως ο Προυντόν και ο Μπακούνιν, θεωρούν ότι η

Αναρχική πολιτική φιλοσοφία πρέπει να βασισθεί στην απόρριψη του Χριστιανισμού, επειδή μόνο τότε τα ανθρώπινα όταν θα μπορούσαν να θεωρηθούν ως ελεύθερα και ανεξάρτητα. Για τους Αναρχικούς είναι δεδομένο πως πολιτική και θρησκευτική εξουσία εργάζονται από κοινού. Γι αυτό και «η κατάργηση του κράτους και της εκκλησίας πρέπει να είναι η πρώτη και επιτακτική συνθήκη της πραγματικής απελευθέρωσης της κοινωνίας», σύμφωνα με τον Μπακούνιν. Το ότι η θρησκεία αποτελεί ένα από τα βασικά στηρίγματα του κράτους (αν δεν είναι η ίδια το κράτος) έχει ιστορικά επιβεβαιωθεί. Η θρησκεία αποτελεί μια ιδεολογία υπακοής και υποταγής τόσο στους πνευματικούς ηγέτες όσο και στους επίγειους εξουσιαστές. Οι κάθε λογής επίγειοι εξουσιαστές συχνά στράφηκαν στην θρησκεία για να νομιμοποιήσουν την εξουσία ή ακόμα και τις πράξεις τους (βλέπε, χούντα, ή πρόσφατα Χρυσή Αυγή), με χαρακτηριστικότερο το δόγμα της «ελέω θεού εξουσίας» των βασιλέων. Αυτό εξηγεί του λόγους που ο Αναρχισμός τον 19^ο αιώνα ευδοκίμησε σε χώρες αγροτικές, με ισχυρές θρησκευτικές παραδόσεις, όπως η Καθολική Ισπανία, η Ιταλία και η Γαλλία. Αλλά η εναντίωση του Μπακούνιν στην καταπίεση δεν σταματάει στην θρησκεία, αλλά επεκτείνεται και στον σεξισμό, την ηγεμονία & τον ιμπεριαλισμό: «...Είμαστε επίσης εχθροί της πατριαρχικής και νομικής εξουσίας των συζύγων πάνω στις γυναίκες, των γονέων πάνω στα παιδιά και αυτό επειδή η ιστορία μας διδάσκει ότι ο δεσποτισμός στην οικογένεια είναι το σπέρμα του πολιτικού δεσποτισμού στο κράτος...»

Ο Μπακούνιν όπως και οι μεταγενέστεροι του Αναρχικοί δεν είδαν την ανατροπή του κράτους ως αυτοσκοπό, αντίθετα θεωρούν ότι πως «η πολιτική εξουσία και ο πλούτος είναι αδιαχώριστα». Επισημαίνει ότι το κράτος αποτελεί ένα εργαλείο της άρχουσας τάξης, γι αυτό εκτός από τον αντιθεολογισμό προτάσσει και τον αντικρατισμό, καταλήγοντας ενάντια στον καπιταλισμό ως το πιο «απεχθές ιεραρχικό σύστημα εκμετάλλευσης». Για τον Μπακούνιν το κράτος είναι ένας μηχανισμός πάνω και έξω από τον άνθρωπο, γι αυτό και δεν μπορεί ποτέ να υπάρξει ποτέ ένα πραγματικό δημοκρατικό κράτος διότι είναι η φύση της εξουσίας να προσεταιρίζεται στα χέρια των λίγων και ισχυρών. Η κριτική του Μπακούνιν στο κοινωνικό σύστημα της εποχής του έχει αρκετές ομοιότητες με το σήμερα, διότι θεωρούσε ότι ο άνθρωπος έχει τρεις τρόπους για να ξεπεράσει την καπιταλιστική εξαθλίωση: Την κατάχρηση (αλκοολισμός, «ουσίες-σημείωση δική μου»), την Εκκλησία και την κοινωνική επανάσταση. Η πρώτη αποτελεί αποκτήνωση του σώματος, ενώ η δεύτερη του μυαλού. Μόνο η κοινωνική επανάσταση αποτελεί πραγματική ελπίδα. Η συμμετοχή του στην πρώτη διεθνή ήταν αποτέλεσμα της πεποίθησης ότι η κοινωνική επανάσταση δεν είναι ένα τυχαίο γεγονός αλλά αποτελεί συνειδητή απελευθερωτική πράξη που χρειάζεται να είναι οργανωμένη. Γιαυτό και προέτρεψε του Αναρχικούς να μετέχουν ενεργά στο εργατικό κίνημα, άσχετα αν ήταν εργάτες ή αγρότες (βασική διαφορά από τον Μαρξ που έβλεπε τον βιομηχανικό εργάτη ως το μόνο επαναστατικό υποκείμενο). Η πεποίθηση αυτή καθώς και η άρνηση του κοινοβουλευτισμού (ως μορφή αγώνα) τον έφερε σε αντιπαλότητα με τους Μαρξιστές τον οποίο τον θεωρούσε ως εργαλείο της αστικής τάξης να επιβληθούν στους καταπιεσμένους.

Κατά τον 19^ο αιώνα οι Αναρχικοί στην πλειονότητα συμμετείχαν στο αναδυόμενο κίνημα της εργατικής τάξης και υποστήριζαν αρχικά μια γενική σοσιαλιστική φιλοσοφία. Την εποχή τους ο καπιταλισμός γίνονταν αντιληπτός με τους εξής ταξικούς όρους: Υπήρχε μια «άρχουσα τάξη» η οποία εκμεταλλεύεται και καταπιέζει «τις μάζες». Ωστόσο για τους Αναρχικούς, η «άρχουσα τάξη» δεν ερμηνεύονταν σύμφωνα με τον Μαρξισμό, με στενούς οικονομικούς όρους, αλλά θεωρούνταν πως περιλαμβάνει όλους εκείνους που ελέγχουν τον πλούτο, την εξουσία ή τα προνόμια στην κοινωνία. Περιελάμβανε δηλαδή βασιλείς, και πρίγκιπες, πολιτικούς, κρατικούς & κρατικούς αξιωματούχους, δικαστές και αστυνομικούς, ιερείς & επισκόπους, όπως επίσης βιομηχάνους και τραπεζίτες. Ο Μπακούνιν υποστήριξε πως σε κάθε ανεπτυγμένη κοινωνία μπορούν να αναγνωρισθούν τρεις κοινωνικές ομάδες: Μια ευρεία πλειοψηφία που είναι θύμα εκμετάλλευσης μια μειοψηφία που επίσης αποτελεί αντικείμενο εκμετάλλευσης αλλά και που εκμεταλλεύεται άλλους στον ίδιο βαθμό, και τέλος μια μικρή μειοψηφία από «νέτους σκέτους εκμεταλλευτές και καταπιεστές οι οποίοι απαρτίζουν την «άνωτατη κυβερνώσα τάξη».

Ο Ιστορικός Μείζων Αναρχισμός ως κοινωνικό κίνημα ταυτίστηκε με τους φτωχούς και του καταπιεσμένους επιδιώκοντας τη διεξαγωγή μιας κοινωνικής επανάστασης στο όνομα των μαζών που γίνονταν θύματα της εκμετάλλευσης. Στην επανάσταση αυτή τόσο ο καπιταλισμός, όσο και ο κράτος θα εξαλείφονταν πλήρως. Καταλαβαίνει κανείς λοιπόν γιατί η δικτατορία του προλεταριάτου αποτελούσε εξίσου «απεχθές ιεραρχικό σύστημα». Αυτό κυρίως για δυο βασικούς λόγους, διότι σήμαινε επιβολή μιας μειοψηφίας αν αναλογιστούμε ότι σύμφωνα με το Μαρξ προλεταριάτο ήταν μόνο οι εργάτες, αυτό αυτομάτως απέκλειε μερίδα πληθυσμού – εργαζομένων ή μη- που δεν πληρούσαν τους όρους. Στην δικτατορία αυτή ο Μπακούνιν διέβλεπε την ανάδυση μιας νέας αριστοκρατίας και την δημιουργία ενός εξουσιαστικού κράτους απλά με άλλο όνομα. Ο δεύτερος λόγος ήταν ότι στην ουσία κατ ουσία «το προλεταριάτο» δεν θα μπορέσει να ηγηθεί της «δικτατορίας» του αλλά θα κυβερνηθεί από αυτήν μέσω λίγων και εκλεκτών. Κάτι που επιβεβαίωσε μετέπειτα ο Λένιν και το καθεστώς του. Συνεπώς η εναντίωση του Μπακούνιν στο «εργατικό» κράτος δεν είχε να κάνει με την οργάνωση ή την υπεράσπιση της επανάστασης όπως οι Μαρξιστές επικαλούνται.

Η βασική ένσταση του ήταν στο ζήτημα της δύναμης και της επιβολής της. Εφόσον η χειραφέτηση της εργατικής τάξης είναι ο απώτερος στόχος τότε το κράτος θα πρέπει να καταργηθεί. Εφόσον υπάρχει κράτος θα συνεχίσουν να υπάρχουν εξουσιαστές και εξουσιαζόμενοι. Γι αυτό και οι Αναρχικοί αρνούνται ακόμα και στην φάση του επαναστατικού μετασχηματισμού, την ύπαρξη «μεταβατικών» κυβερνήσεων. Το όραμα του Μπακούνιν εμπεριέχει την ταυτόχρονη κατάργηση του κράτους με την ανατροπή του καπιταλισμού. Η ελεύθερη κοινωνία που οραματιζόταν, είχε συλλογική ιδιοκτησία και οργάνωση μέσω ελεύθερων αγροτικών και κοινωνικών ενώσεων. Γι αυτό και η επανάσταση θα πρέπει εκτός από οικονομική, αλλά ταυτόχρονα πολιτική και κοινωνική. Η νέα κοινωνία κατά τον Μπακούνιν θα πρέπει να οργανωθεί από την βάση, από την κοινότητα (κομμούνια). Στην συνέχεια η οργάνωση προχωράει ένα συλλογικό επίπεδο παραπάνω που είναι η φεντεραλιστική (ομοσπονδιακή) συνεργασία. Με τον τρόπο αυτό «εξασφαλίζεται η υλική και ηθική δυνατότητα του ανθρώπου να αναπτύξει την ανθρωπινότητα του.» Στο σημείο αυτό αξίζει να παρατηρήσουμε ότι ο Μπακούνιν δεν χρησιμοποιεί στα γραπτά του την λέξη άτομο (individual) αλλά άνθρωπος (human). Είναι πασιφανές η επιδίωξη του για την κατάργηση όλων των εξουσιαστικών σχέσεων ως βασικό απαιτούμενη για αυτή την ανάπτυξη, στοιχείο βασικό ενδεδειγμένο και διακριτό του Αναρχισμού ως ιδεολογία.

Φυσικά ο Μπακούνιν δεν ήταν μια άγια και άσπιλη προσωπικότητα. Όπως όλοι οι άνθρωποι είχε τα αρνητικά και τα πάθη του. Η απέχθεια του προς τους Εβραίους και τους Γερμανούς ως προϊόν των κοινωνικών αναπαραστάσεων της εποχής του είναι ένα από αυτά. Ένα άλλο ήταν οι συμμετοχή του σε κρυφές εταιρείες σε επίπεδο που δίνει τροφή στην συνομοσιολογία και σίγουρα αποτελεί μια βασική αντίφαση στον λόγο του. Αλλά αυτά δεν μειώνουν την σημασία του στην Ανάπτυξη της Αναρχικής θεωρίας. Σε αντίθεση με άλλες «επιστημονικές» ιδεολογίες, ακριβώς επειδή οι αναρχικοί δεν είναι οπαδοί κανενός γι αυτό και δεν υπάρχουν «Μπακουνιστές» μπορούν να κατανοήσουν την ιδιοσυγκρασία αλλά και να απορρίψουν τις ιδέες ακόμα και των πιο σεβαστών Αναρχικών. Κι αυτό διότι δεν υπάρχουν θέσφατα. Αρκετοί Αναρχικοί θεωρούν ότι κάποιες από τις ιδέες του Μπακούνιν ήταν λάθος, αυτό όμως σε καμία περίπτωση δεν μειώνει την σημασία του έργου του στην ανάπτυξη του Αναρχισμού τόσο στην θεωρία όσο και στην πράξη. Και πως άλλωστε να γίνει αυτό μια και σε μια εποχή που το κράτος και η εξουσία αντεπιτίθενται, ενάντια στον άνθρωπο, ο λόγος του Μπακούνιν είναι αληθινός και όχι ξεπερασμένος μιας και οι «αληθινοί επαναστάτες είναι εκείνοι που δεν έχουν να χάσουν τίποτε». Σε μια εποχή κατακερματισμού της ζωής πίσω από τα ιδεολογήματα της συναίνεσης και του εθνικιστικού φαντασιακού αλλά και της ανάθεσης ο Μπακούνιν συνεχίζει ως φάρος να επισημαίνει το αυτονόητο ότι «από την ελευθερία δεν μπορείς να κόψεις ούτε ένα κομματάκι, γιατί αμέσως όλη η ελευθερία συγκεντρώνεται μέσα σ' αυτό το κομματάκι», διότι «η ελευθερία χωρίς σοσιαλισμό είναι προνόμιο και αδικία. Ο σοσιαλισμός χωρίς ελευθερία είναι υποδούλωση και βαρβαρότητα». Σε ένα κόσμο που συνεχίζει να βράζει με την αδικία να επανέρχεται πιο αδίστακτη όσο ποτέ που ο εθνικισμός, ο φονταμενταλισμός και το κράτος επιβάλλει την κατάσταση ανάγκης, η ιστορία όπως και οι Αναρχικές ιδέες ως αναπόσπαστο κομμάτι του ανθρώπου που μάχεται για την χειραφέτηση όλων, ο λόγος του Μπακούνιν θα επισημαίνει ότι ένα είναι το

μόνο σίγουρο πως η αλήθεια δεν βρίσκεται ούτε στον λόγο του Θεού, ούτε στου αφέντη, αλλά πάντα μέσα σε αυτόν που εξεγείρεται ενάντια σε κάθε εξουσία. Ο Μπακούνιν παραμένει πάντα επικίνδυνος, απόδειξη ότι η Βραζιλιάνικη αστυνομία 200 χρόνια μετά την γέννηση του προσπαθεί ακόμα να τον συλλάβει.... Δεν θα τα καταφέρουν!

Αργύρης Αργυριάδης

Βιβλιογραφία

- Avrich, Paul. *Anarchist Portraits* (Princeton: Princeton University Press, 1988).
- Barer, Shlomo. *The Doctors of Revolution* (London: Thames and Hudson, 2000).
- Carr, E.H. *Michael Bakunin* (New York: Octagon Books, 1975).
- Crowder, George. *Classical Anarchism: The Political Thought of Godwin, Proudhon, Bakunin, and Kropotkin* (Oxford: Oxford University Press, 1991).
- Joll, James. *The Anarchists* (London: Eyre & Spottiswoode, 1964).
- Marshall, Peter. *Demanding the Impossible: A History of Anarchism* (London: Fontana Press, 1993).
- Morris, Brian. *Bakunin: The Philosophy of Freedom* (Montréal: Black Rose Books, 1993).
- Nettlau, Max. *Writings on Bakunin* (London: Carl Slienger, 1976).
- Woodcock, George. *Anarchism: A History of Libertarian Ideas and Movements* (Harmondsworth: Penguin Books, 1975).
- Woodcock, George, ed. *Anarchism and Anarchists* (Kingston: Quarry Press, 1992).